

Весільний обряд на Житомирському Поліссі: до питання збереження традиційної культури (атрибутика та символіка передвесільного циклу)

Раїса Цапун¹, Валентина Сінельнікова^{2*}

¹Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне, Україна

²Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Анотація. *Мета статті* — висвітлити питання збереження основних етапів передвесільного циклу родинної обрядовості Житомирського Полісся, проаналізувати семантично-змістовний складник обрядодій та функціональний аспект системи персонажів окресленого етапу весільного обряду; дослідити символіку весільних атрибутів, музичного матеріалу та фольклорних текстів, що є притаманними названій традиції. *Результати дослідження.* На підставі польових матеріалів історико-етнографічної експедиції 2011–2012 рр. схарактеризовано комплекс передвесільних звичаїв та обрядів і проаналізовано складники традиційної передвесільної обрядовості, зафіксовані в селах Житомирського Полісся. Автори описують основні атрибути передвесільного циклу, розкривають семантично-символічний складник обрядодій: «змовини», «сватання», «коровай», «вінки». Особлива увага надається опису особливостей випікання короваю як головного символу українського весілля та інших «предметів-маркерів» передвесільного циклу (обрядові пироги — печиво, свічки для молодят, весільне деревце). *Наукова новизна.* У статті вперше оприлюднено, проаналізовано та введено в наукове коло фольклорно-етнографічну інформацію з експедиційних записів від інформантів недосліджених раніше сіл Центрального Полісся. *Висновки.* Зафіксований під час експедиції 2011–2012 рр. матеріал є значущим, оскільки дозволяє сформулювати висновки щодо стану збереження весільного обряду певного локусу, зокрема в аспекті його поступової десакралізації. Етнографічно багатий український весільний обряд Центрального Полісся ще й донині збережений у пасивній пам'яті інформантів старшого покоління та містить значну кількість архаїчних реліктових елементів, зокрема використання хліба в усіх сімейних обрядах, локальне збереження типових ритмоформ обрядових наспівів тощо.

Ключові слова: Житомирське Полісся; традиційне українське весілля; передвесільна обрядовість; коровайний обряд; весільний коровай; весільні пироги; шишки; дарування

Для цитування

Цапун, Р., & Сінельнікова, В. (2024). Весільний обряд на Житомирському Поліссі: до питання збереження традиційної культури (атрибутика та символіка передвесільного циклу). *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство*, 50, 92–103. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.50.2024.306798>

Вступ

Тема весілля до сьогодні залишається однією з основних у культурологічно-мистецькому дискурсі обрядів родинного циклу українців. На сучасному етапі фіксації традиційної культури зберігаються та активно побутують дві основні тенденції у святкуванні українського весілля:

за визначенням В. Борисенко (2016), з одного боку — під впливом глобалізації весільний обряд набув універсального космополітичного вигляду, а з іншого боку — «... у містах помітна тенденція до відновлення забутих народних традицій, спостерігається зацікавлення давніми обрядами і прагнення до використання народної символіки й атрибутики» (с. 136). Ці тенденції актуалізу-

ють необхідність фіксації та відтворення обрядових дій традиційного українського весілля (як у сценічно-виконавському аспекті, так і в питанні відтворення весільного обряду у природньому середовищі). Український весільний обряд на сьогодні є найбільш збереженою традицією родинно-обрядового циклу, що засвідчують праці видатних українських фольклористів та етнографів XIX–XX ст. — Ф. Вовка, П. Чубинського, Г. Танцюри, О. Курочкіна, Н. Здоровеги, М. Дмитренка, В. Борисенко та ін. Це дозволяє характеризувати дослідження весільної обрядовості як надзвичайно актуальний та перспективний напрям польових фольклорно-етнографічних досліджень та культурологічно-мистецького їх узагальнення.

Аналіз попередніх досліджень. Серед значної кількості науково-дослідних робіт фольклористів, етнографів, культурологів, етномузикологів, істориків щодо збереження весільної обрядовості українського народу (зокрема й у Поліському регіоні) назвемо праці першої чверті XXI ст. таких авторів, як: В. Борисенко (2016), І. Несен (2008), І. Гілевича (2010), З. Босик (2013), В. Калініченко та О. Бабій (2018), О. Кондратюк (2019), Ю. Руснак та Н. Філіпчук (2019), Н. Шкляєвої та Т. Ніколюк (2020), О. Кухаренко (2021), Л. Йовенко та І. Терешко (2022), К. Трачук (2023); Р. Цапун (2004; 2021) та ін. Зокрема, В. Борисенко (2016), використовуючи багатий фактичний матеріал, розглядає структуру й типологію основних сімейних обрядів українців та динаміку їхніх змін упродовж XX ст. На думку дослідниці,

Український традиційний весільний обряд кінця XIX — початку XX ст. містить багато компонентів, пов'язаних із землеробськими, рослинними культами наших предків, магічними уявленнями, давньою обрядовою поезією, символікою. Саме тому інтерес до цього дійства не зникає, а давні й сучасні описи весільного обряду... ще й досі відкривають нові або маловідомі елементи весілля як явища традиційно-побутової культури українців. (с. 86)

І. Несен (2008), аналізуючи архівні джерела та власні польові етнографічні записи, спробувала реконструювати весільний ритуал Середнього Полісся середини XIX–XX ст. Як основу обрядової моделі та її динамічних елементів дослідниця визначила чотири локальні варіанти «шлюбної композиції з відповідною ареальною локалізацією», а також здійснила «аналіз сфері весільних обрядодій» окресленого регіону (с. 261). О. Кондратюк (2019), аналізуючи обрядовість родинного циклу як складник народної

культури Правобережного Полісся, досліджує тему щодо механізмів та принципів творення нових родинних зв'язків (свояцтва). К. Трачук (2023) виділяє як «... найвагоміше символічне та магічне значення весільного обряду» наскрізну тему українського традиційного весілля щодо «... забезпечення багатства молодій парі у майбутньому»; виявляє, що «... для втілення цього концепту обрядове дійство знаходить атрибутивні форми вираження — хліб (коровай, калач), зерно (овес, жито), гроші (монети, паперові гроші) та акціональні форми вираження — садіння на кожух, викуп (тіста на коровай, молоді), обсіпання молодих (зерном, грошима)» (с. 134). В. Сінельнікова (2017) детально досліджує локальні особливості всіх етапів весільної обрядовості українців східної діаспори (Нижнього Поволжя), зокрема значення різноманітних виробів із солодкого тіста у весільній традиції українців Нижнього Поволжя.

Погоджуючись з О. Кондратюк (2019), зауважимо, що «... сучасна соціогуманітаристика надає перевагу дослідженням певних реалій в обмежених ареалах» (с. 591), тобто дослідженням традиційної культури та різноманітних її складників у певних локусах побутування традиції. Відтак питання збереження традиційної культури певних сіл Житомирського Полісся як локальної системи культурної традиції та її відображення у передвесільному циклі родинної обрядовості регіону є актуальним.

Мета статті: висвітлити стан збереження основних етапів передвесільного циклу родинної обрядовості Житомирського Полісся; проаналізувати семантично-змістовий складник обрядодій та функціональний аспект системи персонажів окресленого етапу весільного обряду; дослідити символіку весільних атрибутів (так званих «предметів-маркерів», термін О. Кондратюк, 2019), музичного матеріалу та фольклорних текстів, що є притаманними названій традиції.

Результати дослідження

У 2011–2012 рр. відбулася історико-етнографічна експедиція Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф при ДСНС (керівник проекту Р. Омеляшко), в рамках роботи якої обстежувалися села Кочичине, Березники, Сергіївка, Симони, Миколаївка, Рудня Іванівська, Киянка, Будичани та ін. Ємільчинського, Новоград-Волинського та Чуднівського районів Житомирської області з метою фіксації стану збереження весільної обрядовості регіону в традиційному вимірі та сьогоднішні. Участь в експедиції як збирач взяла Р. Цапун, яка

під час польових досліджень здійснила роботу з інформантами у селах Будичани, Симони, Кочичине, Сергіївка та ін. Загальний звіт щодо результатів експедиції було подано до архіву Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф при МНС. Зауважимо, що значного поширення зібрана етнографічно-фольклористична інформація не мала. Сьогодні одним із жахливих наслідків воєнної агресії РФ проти України відзначаємо масове знищення культурного надбання українського народу. Це зумовлює нагальну потребу збереження нематеріальної культурної спадщини і, зокрема, активізацію заходів щодо її підтримки та популяризації. Це спонукало авторів до оприлюднення та долучення до сучасного наукового дискурсу матеріалів названої експедиції.

Як і в загальноукраїнській шлюбній традиції, у поліському весіллі можна визначити такі композиційні складники, як передвесільну, весільну та повесільну (або післявесільну) частини обряду. Свою увагу зосередимо на передвесільній частині обряду. Засвідчуємо послідовність етапів, що передбачають попереднє розпитування, змовини (зафіксовані нами місцеві назви — «попитини», «попити», «попитки», «договор»), свати («свашина»), коровай (запрошення на коровай, випікання, частування, «рядіння» (прикрашання), випікання обрядового печива), виготовлення свічки, плетення вінків, прикрашання весільного дерева.

Першим передвесільним дійством були *змовини*, проте в окремих селах таку дію називали «попити» (Кочичине), «попитини» (Малоглумчанка), «договор» (с. Березники, с. Сергіївка), «попитки» (Симони). На змовини найчастіше приходили батьки, іноді — рідні батьки з хрещеним батьком (с. Сергіївка), де вони домовлялися про сватання. Ходили батьки без хліба або й з хлібом. Подекуди на змовинах пов'язували рушниками. Усі інформанти наголошували, що раніше саме батьки обирали пару для дітей; основним критерієм такого вибору було походження та статки батьків хлопця чи дівчини — зазвичай «хазяї вибирали хазяїв» (*тут і далі подається зі збереженням місцевої говірки інформантів*) (Цапун, 2011–2012). Переважно зважали на почуття молодих, але «траплялося й таке, що насильно одружували».

Наступною передвесільною дією було *сватання*. У всіх селах ця дія мала назву «сватання», окрім с. Кочичине («свашина»). За спогадами інформантів, щодо цього складника передвесільного циклу обрядів намагалися дотримуватися певних правил, зокрема таких: «Колись до Водохреща не сватали», «Доки не посвятять воду, доти не йшли в свати», «У піст не сватали». Найчастіше сватання

відбувалося в суботу пізно ввечері або вночі. Сватати дівчину молодий ішов зі сватами — батьком і близькими родичами. Старшим сватом обирали брата, дядька чи кума молодого, «обшим, роднішого когось». Важливо, щоб він був дотепним та гострим на язик. Сватів могло бути два, три, сім, дев'ять, «а то й 22»; обирали як парну, так і непарну кількість сватів. Якщо наречений був з багатого роду, то було більше сватів. Запрошували зазвичай тих, хто добре живе, хто є гарним сім'янином.

На сватання йшли бояри та батьки молодого. Старший сват тримав у руках палицю, яку перед сватанням прикрашали, а коли приходили свататися, то сват стукав нею у двері чи вікно (Миколаївка). Як заходили сватачі в хату, то «співали до Бога», віталися: «Добрий вечір тому, / Хто є в цьому домі. / Старому й малому, / Ще й Богу святому». Батьки дівчини їм відповідали: «Дай, Боже». Приходили свати з однією великою хлібиною, замотаною в полотняний рушник чи хустину, та «бутлем» (місцева назва — «генцюр») горілки. Усе це відразу свати ставили на стіл. Іноді запитували, чи приймають їх до хати, і якщо приймали, то просили забрати в них хліб. Якщо батько не давав згоди, то хліб не брав, а як погоджувався, то забирав. Загалом «... у поліських селах побутовали два варіанти звичаю домовленості про шлюб з використанням хліба: обмін хлібом між сторонами та розламування (розрізання) хліба, принесеного сватами» (Кондратюк, 2019, с. 594). Після цього свати запитували, чи продається «т'юлочка» («телушечка») або корівка. А як сватали дівчину з дитиною, то питали, чи продають теличку з телятком.

Перед приходом сватів доньку ховали в комору. Якщо свати були «шутливі», то вони говорили: «Наша теличка спиною не чухається, а молода навіть до печі не тулиться». Коли ж молода не виходила з комори, то казали: «Нема ні телички, ні молодої». Почувши це, вона виходила й довбала піч. Сватачі просили її показати, яка вона вправна хазяйка. Жартуючи, їй загадували сажу трусити (Миколаївка). На знак відмови (якщо таке було) дівчина підносила парубкові гарбуза, однак раніше досить часто батьки погоджувалися за принципом: раз уже сватають, «то дівчину треба було віддати», не питаючи, чи люблять хлопець і дівчина одне одного.

Слід зазначити, що в ХХ ст. сватання найчастіше відбувалося вже за домовленістю молодих людей. А як уже «договорились», то молода ставила на стіл «стопки». Молодий за стіл не сідав, доки вони в парі з молодою не підходили до столу. Їм тоді свати наливали першу чарку й різали «крайчика» хліба, який приносив молодий. Вони випи-

вали повільно першу чарку та закушували хлібом і сіллю. Якщо молода випивала горілку й з'їдала хліб, то це означало, що вона погоджується бути дружиною парубок; траплялося, що цю горілку розпивали на весіллі (с. Рудня Іванівська). Після того, як молоді випивали горілку, її розливали всім сватачам. Коли посваталися, батьки благословляли молодих на все добре.

На сватанні традиційно обдаровували рід молодого подарунками: мати давала батькові парубка сорочку, а матері — хустку й рушник. Молодому засватана дарувала сорочку або ж хустку, яку пов'язувала на руку (с. Киянка, с. Симони). Сватів пов'язувала рушниками, а жінкам дарувала хустки або рушники. Іноді сватів також пов'язували хустками. Відомі й поодинокі випадки, коли на сватанні нічого не дарували (с. Симони). Потім молоді запрошували на вечерю близьких родичів — хрещених батьків дівчини та сусідів, а також дівчина кликала дружку. Запрошення на сватання супроводжували такими словами: «На хліб, на сіль і на першу чарку».

Зазвичай на сватанні молоді не сідали за стіл, а було, що і їх садовили (с. Бараші). На сватанні домовлялися, де, коли і як буде відбуватися весілля. Інколи запрошували музик — і тоді гості гуляли всю ніч. Молодій нагадували: «вже засватана і заплакана» (с. Бараші). Вдале сватання завершувало передвесільний етап; після цього починався період приготування до весілля, який міг тривати від кількох днів до кількох тижнів чи місяців. Якщо раптом хтось із молодих передумав одружуватися, тоді батьки «сплачували», також забирали подарунки, і це означало, що «розсваталися».

Наступним етапом було запрошення на весілля. Запрошувати гостей на весілля ходили окремо: наречений зі старшим боярином і наречена зі старшою дружкою. Іноді могло бути два боярини або ж дві дружки. Найчастіше на весілля молода запрошувала (з колосочками й калачиками в руках) разом із дружкою (с. Симони). Подекуди вона носила під рукою замотану в хустину хлібину (пиріжки), але частіше дружка носила під рукою «бухонца» і ще накидала на руку вчетверо складену червону хустку (с. Підлубли, с. Рудня Іванівська) чи рушник (с. Лука).

За три дні до весілля молода з дружкою запрошувала родичів із інших сіл, куди їхали кінями. У власному селі найчастіше дівчина в п'ятницю або в той день, коли пекли коровай, починали запрошувати з тієї хати, де в злагоді живуть молоді сім'ї і де не було в хаті покійника. Часто першими молода запрошувала хрещених батьків, які її за це пригощали. Перед тим, як іти запрошувати, молода вклонялася своїм батькам, цілувала їх, а вони

її благословляли. Від поганого ока мати давала доньці в кишеню скибку хліба, посипаного сіллю, загорнутого в хустинку або «печину з печі, соль і хліб» (с. Сімаківка). На голову дівчині одягали власноруч зроблений вінок. У с. Андрієвичі під час запрошення такий вінок не одягали, а лише прикрашали «лентами»: «Це зараз молодій два рази вінок на голову накладають, і на запрошенні, і на весіллі. А колись не можна було два рази одягати вінок». «Лент» було 10 чи 15, завдовжки по два метри. Часто «ленти» приносили дружки, подекуди їх чіпляли непарну кількість. До «ленти», яка обвивала голову молодої, пришивали багато «лент», які спадали на плечі. Щоб вони добре трималися, їх зшивали, тобто голова засватаної була вся в «лентах». Старші люди «ленти» ще називають «бинди». Іноді під час запрошення молода була в хустці, а на груди їй чіпляли квітку (с. Симони). Дружку перев'язували «лентою» (с. Киянка). Дівчина, зайшовши до хати, клала на стіл два пиріжки або хліб, кланялася й промовляла: «Добрий день! Просив батько, просила мати, і я прошу на хліб, на соль і на весілля. Приходьте!». У кожній хаті молодят пригощали, деінде молода запрошувала водночас і на весілля, і на коровай (с. Кочичине).

Після запросин гостей на весілля молода ходила запрошувати свекруху, іноді навіть зранку в день весілля разом із дружкою (с. Березники) або ж після вінчання. Із церкви молодята поверталися окремо: молодий їхав до своєї хати, а молода — до своєї. Потім її випроводжали до молодого запрошувати свекруху. Там вона падала навколішки, біла поклони й просила на весілля, а свекруха її пригощала (с. Велика Глумча).

На сьогодні в окремих селах збережено звичай, згідно з яким наречені-сироти перед весіллям йдуть на «могилки» до батьків, аби просити благословення. Молода підходила до кладовища, хрестилася й віталася: «Добрий день чужому селу». Уклонялася, промовляючи: «Прошу Вас на свадьбу. Вашої землі не чіпаю, а на свадьбу приглашаю». — Так три рази приглашала» (с. Березники). Або ще такий варіант: «Я йду до вас і прошу вас, мамо й тату, а ви до мене не приходьте». Тоді молода клала на могилу чотири пиріжки, свічку, закуску й поминала» (с. Неділище).

У селах Кривотин та Малий Кривотин проживають переважно поляки, відповідно весільні традиції в цих осередках мають деякі відмінності, хоча є й чимало спільних ознак. На відміну від українок, на весілля запрошувала не молода, а бабаповитуха. А якщо й запрошувала, то в «ленти» не вбиралася. Заходячи до хати, вона спочатку віталася: «Нехай буде похвалений Ісус Христос»

(польською), а потім говорила: «Просили тато і мама, і я прошу на хліб, на соль і на весілля» (с. Кривотин).

Передвесільна субота мала окрему назву — «Коровай». Коровай є обов'язковим атрибутом і «найстійкішим символом весільного обряду» (Борисенко, 2016, с. 253). Процес його випікання, у порівнянні з іншими обрядами, діями та ритуалами, пов'язаними зі вступом двох людей у шлюб, є узвичаєним. Тривалому обряду випікання короваю притаманні різноманітні ритуали, перестороги й магичні ознаки; він супроводжувався ритуальними піснями, адже «... здавна хліб в українській традиції символізував добробут і благоденство, плодючість і продовження роду. Така висока смислова навантаженість хліба-короваю існує й понині в поліському коровайному обряді» (Войтюк, 2004, с. 107). За спогадами інформантів, раніше коровай пекли напередодні весілля в суботу (у с. Осова — у п'ятницю) і в молодого, і в молодої.

Запрошення на коровай було обов'язковим складником коровайного обряду. Запрошувала на коровай мати або хрещена. Кого будуть запрошувати в коровайниці, знали заздалегідь; це були «намечені» десь до десяти жінок так званого «продуктивного віку» (Войтюк, 2004, с. 107), найчастіше з родини чи сусідів. Брала таких «бабей, у яких добра житка», щоб добре жили з чоловіком у першому шлюбі та мали дітей. Удовиці, «баби — одиночки» й рідна мати коровай не пекли. «На коровай запрошували щитай всіх... Це ж тако не підеш, це ж вибирають. Може ти розвідниця, може в тебе другий чоловік, — тобто не має права» (Цапун, 2021, с. 355). Під час запрошення мати ходила з палицею або різкою, стукала нею в двері й так «заганяла» коровайниць. Іноді запрошували чотири коровайниці, які замішували тісто, вони ж і запрошували на коровай (Курчиця).

Особливим складником коровайного обряду був заміс короваю. Коровайниці були в святковому одязі — вишитій сорочці, фартусі, рясній спідниці; голову пов'язували білою хустинкою. На коровай вони не приходили з «голими руками», а приносили борошно, яйця, сало, цукор, жито в мисці або в хусточці, хлібину. Подекуди борошно приносили лише близькі родичі. «Це як на коровай іти, то тра брати муку, тра брати яйця... У велику миску насипали гіркою борошно та обкладали навкруг яйцями. Все зав'язували білою хустиною і так ішли на коровай» (Цапун, 2021, с. 355).

Збиралося коровайниць багато, а місили коровай дві чи три (с. Підлуби, с. Рясне, с. Лука), чотири (с. Киянка), шість (с. Степанівка) жінок. «Звичай виконувати всі дії у парі ніс символіку парності. Саме при такій умові наречені повинні були щас-

ливо прожити в парі усе своє життя» (Цапун, 2021, с. 356). Заміс короваю благословляла мати. Вона ставила на стілець «пikельну» діжку (ночви), тоді сіяла борошно й висипала його в діжку, яка в хаті завжди стояла на покуті: «Колись, як спекли хліб, то діжку пошкребли лопаткою і вливали водичку, і муку сипали. Це щоб була закваска» (с. Симони). Борошно на коровай мололи жорнами дружки та світилки.

Перед виготовленням короваю коровайниці мили руки, хрестилися й «дозволялись»: «Староста-постароста, дозвольте коровай замісити». Усі відповідали: «Хай Бог благословить!» І так повторювали тричі. Гості співали: «Благослови, Боже, / Ти матінко тоже. / Цей день звеселити, / Коровай замісити» (с. Червона Воля). Мати молилася, хрестила й кропила свяченою водою борошно. Розчиняла коровай найстарша жінка, а місили дві або й більше коровайниць. Інколи ввечері, перед короваем, приходила хрещена мати і вчиняла на ніч коровай (с. Неділище). Як починали місити, то батьки ставали під сволоком і говорили: «Божа мати коровай місить. / Анголята воду носять, / Молодому й молодій щастя й долі просять» (с. Андрієвичі). Перед замісом коровайницям давали по чарці горілки, а ті приказували: «Дай Боже, в добру пору почати, а в кращу скінчити»; або: «Щоб молоді були щасливі!». Жінки виливали в коровай молоко, вбивали яйця, місили.

Увесь коровайний обряд супроводжували піснями: «А в нашому саду, / Тютюрка несеть(я). / Да знесла двадцять яєць, / Дай у наш короваєць» (с. Червона Воля). У с. Кривотин до короваю додавали ще й родзинки. Замісивши коровай, чотири коровайниці цілувалися навхрест над тістом і хрестили кутки (с. Курчиця). Діжку ставили в тепле місце, потім підмішували цукор. Тісто треба було вимішувати тричі. Коли коровай підходив, мати розпальовала піч, а тоді йшла запрошувати на коровай. Коровайниці співали: «Ой Таніна матьонка по сусідочках ходить. / По сусідочках ходить, да сусідочок просить».

У процесі виготовлення короваю кожному весільну дію благословляли, тому перед випіканням коровай благословляли: «Божа Мати, поможи нам коровай виробляти. Коровай виробляти, дітей звеселяти» (с. Бараші). Головна коровайниця відбирала тісто і всім потрохи давала. Голими руками тісто з діжки не брала, а рушничком чи хусткою й лише один раз. При цьому коровайниці багато співали. Кожна місила цього «бохана». Добре вимісивши, складали «бухонець на бухонець». Скільки було коровайниць, стільки було й «бухонців». Спочатку клали один великий «бухонець», другий — менший, а третій — ще менший

(с. Підлубли). Якщо місили шість коровайниць, то було й шість «бухонців».

На дно короваю клали корж, який присипали зерном, маком (с. Степанівка), грішми. Посередині короваю клали навхрест два або чотири сирих яйця, що символізувало плодючість роду. Виделкою робили «заглибинку» для яєць, співаючи. Відомі поодинокі випадки, коли для короваю вибирали яйця без зародку, щоб у молодих не було багато дітей (с. Неділище). Цього не можна було робити, бо в тих, хто так діяв, уже не народжувалися діти.

Із прісного тіста ліпили різні «в'юшки» — листочки, хрестики (с. Степанівка), калачики (с. Осова), шишечки, квіточки, голубів і прикрашали їх поверх яєць. Зверху коровай обсипали просом або робили квіточку з проса, бо «просо — то здоров'я, бо це прозьба за здоров'я» (с. Підлубли). Навколо короваю робили з тіста «обручик». Траплялося, що випікали ще три менші короваї (с. Березники). А також, окрім короваю круглої форми, виготовляли ще коровай «пиріжками». Пекли їх два або три дека, «щоб ділитись хлібом» рідних батьків, хрещених та всіх гостей — кожному з них пекли по два пиріжки (пампушечки) (с. Велика Глумча, с. Кривотин, с. Киянка). Давали такі пампушечки й коровайницям, коли вони вже йшли додому (с. Курчиця). Перед випіканням такого короваю деко змащували лляною олією, аби не приставали, і тоді клали пиріжки. А ще раніше коровай пекли на капустиному листі (с. Кривотин).

Слід згадати ще один обов'язковий складник коровайного обряду — *вимітання печі*. Перед «усаджуванням» короваю мати або старша коровайниця вигортала коцюбою піч чи вимітали її «помелом» (снопом соломи). В окремих селах піч вимітав лише чоловік (с. Серби). Коли вимітали піч, то жартували: коровайниці обмазувалися сажею, малювали «віхтями» свах і всіх коровайниць, кожна з яких обписувала «уголиною» комин. Чоловікові, який вимітав піч, коровайниці малювали вуса з сажі, а він їх вимазував сажею. Особливими атрибутами були *свічки у короваї*: перед тим, як саджати коровай у піч, в нього встромляли свічки. У кожному селі їх була різна кількість: одна (с. Миколаївка), дві, чотири (с. Рясне) та багато невеличких свічок; разом з ними коровай і випікали. Усі спостерігали, як свічки горіли, адже по них передбачали долю молодих. Якщо свічки не гасли, коли саджали коровай у піч, — то на добро; якщо ж хоч одна свічка погасне, то це поганий знак для молодих (с. Сімаківка).

Перед *випіканням короваю* відбувалися різні ритуальні магічні дії, обов'язково промовляли за-

мовляння. Коровай стояв на столі, а коровайниці співали, ходячи навкруги (треба було тричі обійти коровай) (с. Сімаківка). Зроблений коровай жінки піднімали над головою і з ним співали та танцювали. Таке магічно-ритуальне вшанування печі та родинного вогнища під час випікання весільного хліба зафіксовано в с. Курчиця. Чотири коровайниці брали вічко від діжки, застеляли його рушником, клали хлібину й біля печі піднімали вічко з хлібиною, співаючи: «Наша піч рогоче, (двічі) / Коровая вона хоч(е). / А припічок залягається. / Коровая дождається». Під час співу вічко піднімали й опускали (Курчиця). Саджали коровай у піч на лопаті лише ті коровайниці, які його місили. Перед тим вони закривали двері й нікого не впускали до хати. Сват клав лопату на припічок, а дві жінки, які місили коровай, брали миску з короваєм і ставили її на лопату. Коровайниці співали: «Губата ліпила, / Носата місила, / А чорнявая красива / Й у піч посадила» (с. Червона Воля). Доки коровай був у печі, доти сиділи мовчки й не співали, «аби не сів коровай» (с. Степанівка). Траплялося, коли поставили коровай у піч, то, «для годиться», накривали на стіл. Усіх коровайниць пригощали; вони танцювали з «хлібною» лопатою, стрибали, стукали в стелю, піч оббивали, співали й заглядали в неї — «Були всякі шутки, роготіли».

Після того, як коровай поставили у піч, коровайниці в одній мисці мили руки. Тоді вмивали цією водою одна одну, ще й обмазувалися тістом і борошном. Чоловіка, який піч вимітав, жінки також обмазували. Воду виливали під родюче дерево — яблуню, вишню або калину. Співали тричі: «Коровайниці руки мили, / Под вишеньку воду лили. / Щоб вишня родила, / Щоб Валя Колю любила». Миску, в якій вони мили руки, дві головні коровайниці топтали й тричі перекидали через хату: одна кидала, а інша дивилася, як вона стане — якщо дном до землі, то добре. І дівчата-дружки бігали кидати миску: «у яку сторону падала, туди й заміж піде».

Коровайниці пильнували за короваєм, співаючи: «Молодіє молодіці, / На стіл не злягайте, / На стіл не злягайте, / Коровай доглядайте. / Щоб коровай не засмалився. / Щоб хазяїн не сварився» (Миколаївка). Л. Войтюк (2004) відзначає: «Існувала прикмета: як посадять коровай у піч, стежать, хто першим зайде до хати — чоловік чи жінка. Так намагалися визначити, якої статі буде перша дитина в подружжя. Це ще раз підтверджує значення короваю як символу продовження роду» (с. 110).

Коровай випікали в печі близько двох годин. Коли витягали його, то також зачиняли двері «від злого ока». Іноді він «виростав» такий високий, що його не можна було з печі витягти, тоді

піч розбирали. Аби витягти коровай з печі, також просили благословення в матері: «Позволь, мати, коровай виймати». Коровайниці придивлялися, чи вдався коровай: якщо він був вдалим, молодим пророкували щасливе подружнє життя, а якщо потріскався чи згорів, то було «на погану житку». Вважали, що «по короваю — правда». Ще казали: «Якщо коровай лопнув, то молода нечесна». Спечений коровай збризували горілкою та накривали рушником; у місці він стояв доти, доки охолоне (с. Осова).

Окремо слід розповісти про *прикрашання короваю*, яке «було кульмінаційним моментом обряду» (Войтюк, 2004, с. 110). Спечений коровай ставили на вічко з діжки, застелене рушником, хусткою або скатертиною. Вічко «оперізували» рушником. Коровай прикрашали барвінком, рутою, живими квітами й обов'язково калиною, а також квіточками зі «стружки», які були «од руки роблені». Довкола короваю плели віночок з барвінку, обплутували червоними ниточками (с. Симони). Слід зауважити, що «... прикрашання короваю зеленню не було розповсюджене на всьому Поліссі. На Малинщині єдиною прикрасою були шишечки та голуби з тіста» (цит. за: Войтюк, 2004, с. 111). Під час прикрашання короваю коровайниці співали: «Короваю-короваєчку, / Як я тебе величаю. / Як я тебе вбираю. / У вишневі квіти, / Щоб любилися діти. / Щоб любили-цілувалися, / Щоб люди дивувалися». Поверх короваю клали рушник. У с. Сергіївка коровай прикрашали перед розподілом.

Траплялися поодинокі випадки, коли господар викупляв у коровайниць коровай (с. Підлуби), потім його з піснями виносили до комори або ще ставили на піч. Спеченим короваем усіх пригощав господар. Коли закінчувався коровай, то весільна мати роздавала всім коровайницям по три колосочки й одному калачику (с. Симони). На коровай ще пекли шишки, які також роздавали коровайницям (по дві), коли ті йшли додому.

Слід зауважити на тому, що «... обряд створення нової родини... супроводжувався великою кількістю народних звичаїв та обрядів із... коровами, різними видами ритуальних весільних хлібів та печива» (Шкляєва & Николюк, 2020, с. 190). Отже, окрім обрядового хліба-короваю важливе місце в весільному обряді посідало обрядове печиво.

У весільному обряді досліджуваних сіл Центрального Полісся особливої семантики набували так звані «парові» пироги. Для молодих спеціально пекли в один день з короваем два хліби: зазвичай — «парові» пироги, зрідка — парні калачі (с. Осова) або «парові» книші (с. Симони).

Н. Шкляєва та Т. Николюк (2020) зауважують: «Обов'язковим було весільне печиво «пара» — два невеликі хлібці, спечені разом і політі зверху медом». Ліпили «парові» пироги з тіста, замішаного на коровай; пекли їх дві коровайниці й молодому, й молодій. Тіста брали стільки, скільки вмещалося в руки, його не відкидали й не додавали. Два пироги, найчастіше довгастої, рідше — круглої форми, з'єднували поперечною косичкою з прісного тіста поверх пирогів уздовж; молодята, зазвичай, вінчалися з ними. Молодий і молода носили власні парні пироги, а коли молодят саджали за стіл, то їх клали перед ними. Їх ніхто не мав права ділити, лише через тиждень після весілля їх різали на «пироги».

Випікався також пиріг для дружок. Це робили свахи з боку молодого, які спеціально пекли пироги з маком і давали їх дружкам, які співали на весіллі. У молодого такий пиріг ділили світилкам (с. Осова). Інколи цей пиріг ніс молодий, а дружки в нього його просили. Коли молодий пригощав дружок пирогом, то вони співали: «Як дали пирога, / То дайте й топора. / Розрубать пирога. / Порубаємо да спитаємо, / Чи смачне, чи спечене». Або: «Який ваш пирог добрий, / Щоб вам такий вік довгий» (с. Червона Воля).

Пекли ще хлібину, з якою молоді запрошували на весілля: її зав'язували в хусточку, і «ніде її не можна було забувати». У с. Кривотин пекли велику «буханку», яка стояла на столі біля молоді; цю хлібину ділили водночас із короваем. Траплялося, що такий хліб пекли тричі, і він не вдавався — «тоді й життя не було в молодих». Слід також наголосити, що «... коровайний обряд зберігся з численною кількістю пісень, тому весь процес, від замішування тіста до випікання короваю, супроводжується обрядовими піснями» (Цапун, 2021, с. 356).

Надзвичайно символічним атрибутом весільного обряду були *свічки для молодих*. На весіллі, коли пекли коровай, тоді й виготовляли свічки, «довгі та «грубі», сантиметрів по сорок», але свічка молодого мала бути трішки довшою. Робила свічки хрещена мати; під час виготовлення віск качали «від себе», а перед виготовленням просили благословення — «на добро молодим». Коровайниці оздоблювали свічки «стружками», листочками з барвінку та прив'язували до них колосочки, перев'язували червоними нитками. У молоді на порозі свахи з'єднували свічки до купи (с. Серби, с. Велика Глумча). Іноді ці свічки з'єднували на порозі в хаті молодого, коли той ішов з дружиною до своєї оселі. Мати нареченого виходила на поріг, і відбувався обряд «спаровування свічки»: молода й свекруха ставали однією ногою на поріг

і їх «спарювали». Таким чином «... символічний акт об'єднання відбувався на порозі хати, тобто на лінії розмежування «свого» і «чужого» простору», а відтак наразі — «своєї» і «чужої родини» (Кондратюк, 2019, с. 599). Рідше такі свічки з'єднували перед розподілом короваю. У селах Малий Кривотин та Кривотин зазначали, що «... свічки були лише в українців. Вони їх якомось міняли. Там у них великий почот — мінять свічки». Свічки весь час «світили» в парі: з ними йшли до вінчання, у хаті їх ставили на стіл у глиняний горщик або в склянку з зерном, чи «встромляли» в крайчик хлібини (у «верхню шкуруну»). Раніше ще до свічки клали гроші (10 рублів у с. Андрієвичі).

Під час весілля свічки завжди стояли на покуті перед образами та перед молодими, після вінчання їх запалювали. І як «хлібом перекликали», то також запалювали. Як везли молоду до молодого, то свічки вона забирала із собою. Якщо свічки горіли яскраво, то вважалося, що така й у подружжя буде «гарная житка», а якщо одна свічка горить, а інша згасне — «не буде доброї житки». А якщо обидві свічки погано горять — то так і житимуть. Кажали, що «це була правда». По свічках ще визначали, чи буде молодий хазяїном. Свічки-недогарки «із шкоринкою і грішми» молода все життя зберігала в скрині. Коли вона помирала, то їх клали в труну (с. Симони, с. Андрієвичі).

У передвесільному циклі вирізняється *обряд «вінки»*, який був своєрідним прощанням нареченої зі своїми подругами. Найчастіше ввечері, коли пекли коровай, збиралися дівчата, щоб плести віночки (подекуди — серед тижня). У цей вечір дружки плели на коровай вінок з вічнозелених рослин: «Як спечуть коровай, то тоді вінок наклали на коровай» (с. Курчиця). Для молодої плели вінок з барвінку — так званий «ковпак» (с. Березники). Також плели «коронки», тобто квіточки під вельон. Молодому плели вінок «до шапки» (с. Курчиця), боярину — з барвінку та «стружки», який він викупляв. Дружки цей вінок чіпляли йому на руку (с. Курчиця). Дівчата також робили букетики для гостей з живих та паперових квітів; для їхнього виготовлення вони вирізали з паперу квіточки і вмочували їх у парафін.

Весільне деревце — ще один давній атрибут весільного обряду. Не менш архаїчним, ніж коровай, є обряд прикрашання весільного деревця («йолочка», «сосонка», «йоли», «вільце», «юльце», «вілітка»), який сягає корінням прадавніх часів поклоніння деревам як божествам чи одухотвореним істотам. Гільце є символом світового дерева, що уособлює створення світу та збереження роду. Обряд виготовлення весільного гільця здійснювала лише неодружена молодь. Парубки

їхали до лісу вибирати та рубати дерево, подекуди молодий рубав або виломлював його сам. У неділю вранці дружки або ж менші діти (сестри чи брати молодих) його «наряджали». Спочатку просили благословення, прикрашали у «всякі цвєти» і «ленточки», квіти виготовляли зі «стружки». Таке деревце встромляли в хлібину та коровай (с. Червона Воля).

Два весільних деревця, молодої та молодого, як своєрідний аналог світового дерева упродовж весілля стояли перед ними на столі. Коли йшли до молодої, то боярин ніс «вільце» в руках і весь час пританцьовував (с. Курчиця), подекуди й молодий ніс (с. Червона Воля) або сват. Як ішли до вінчання, то таку функцію виконував брат нареченої. А як «од розписі», то «сосонку» доручали нести родичам нареченого. Коли свати несли ділити цей коровай з «сосонкою», то сват пританцьовував з нею, а жінки йшли слідком і співали. Коли ділили коровай, то «сосонку» ставили на покуті біля молодих; після весілля її чіпляли на хату. Не можна було «сосонку» викидати, доки вона сама не висохне й не впаде. Іноді її розбирали й «встромляли» до корів у хлів або ж ламали й роздавали людям (Осова). Через тиждень приходили батьки молодої з пирогами й палили це «юльце» (Миколаївка).

Щодо збереження передвесільного циклу і власне всіх циклів весільної обрядовості на Центральному Поліссі станом на час проведення експедиції маємо констатувати, що в окресленому регіоні, як і загалом по всій Україні, протягом ХХ ст. «... сімейна обрядовість... зазнала багато змін, заборон» (Борисенко, 2016, с. 251). Поступово зникає обрядова пісенність, яка «... визначається музично-типологічними, ритуальними та семантичними особливостями» (Іваницький, 2022b, с. 18), нівелюється «функція наспіву як символу обрядового приурочення», що, як стверджує А. Іваницький (2022a) «виразно проступає у весіллі» (с. 47). Усе частіше замість старшого свата чи боярина весіллям керує найманий за гроші тамада з недоречними тостами й банальними жартами. Не запрошує гостей зараз на весілля молода з дружкою; не випікають коровай, як раніше — з піснями та різноманітними магічними діями, що мають оберегове призначення; не дотримуються традицій під час його розподілу. Респонденти похилого віку зауважують: «Тепер все по-начому. Заре на весіллях ніхто пісні не заспіває. А колись співали». Все це «є наслідком (та доказом) поступової десакралізації весільної обрядовості» (Іваницький, 2022a, с. 48).

Ще донедавна весільний коровай, весільні пироги (печиво), весільні свічки, деревце (вільце,

сосонка та ін.), вінки тощо належали до обов'язкових магічних атрибутів шлюбної обрядовості. Нині обрядові дії, пов'язані з виготовленням та використанням названих атрибутів, перебувають на стадії зникнення та забуття; втрачається їхнє первісне смислове та символічне значення. Однак відзначимо, що «... сила народних традицій полягає в їхній гнучкості, вмінні адаптуватися й відроджуватися за сприятливих умов», адже «... найважливіше для людини на підсвідомому рівні стає вічним. Серед таких елементів — використання хліба в усіх сімейних обрядах» (Борисенко, 2016, с. 251). Сакральне підґрунтя народнопісенної творчості обумовило, на думку А. Іваницького (2022b) збереження в деяких регіонах України до сьогодняшнього часу типових ритмоформ обрядових наспівів, зокрема ритмічної структури та виконавські форм діалогізму в весільних піснях. Це дозволяє з певною мірою оптимізму прогнозувати майбутній етап досліджень Центрально-Поліської весільної традиції.

Висновки

Отже, зафіксований під час Поліських експедицій 2011–2012 рр. матеріал є надзвичайно значущим, оскільки вможливує фіксацію стану побутування та збереження весільного обряду (зокрема передвесільного етапу) та його локальних особливостей, притаманних Центрально-Поліському історико-етнографічному регіону. Етнографічно багатий традиційний український весільний обряд, який ще й донині збережений у пасивній пам'яті інформантів старшого покоління, містить значну кількість архаїчних реліктових елементів, адже з давнини поліщуки вірили, що весільний обряд має могутню силу, здатну вплинути на життєвий шлях молодих. Це такі поширені по всій території України весільні артефакти, як: весільний коровай та всі пов'язані із ним обрядодії (запрошення на коровай, випікання, частування, «рядіння», прикрашання, оздоблення декоративними елементами); весільне деревце (гільце, вільце, сосонка); свічки для молодят; передвесільні обрядові дії — змовини, сватання, запросини на весілля, плетіння вінків друзками та ін.

Локальні особливості весільного обряду досліджених сіл Житомирського Полісся проявляються в діалектних назвах деяких весільних дій та атрибутів (обряд «вінки» (дівич-вечір); «попитини» / «попити» / «попитки» / «договор» (змовини); «свати» / «свашина» (сватання); «бухонець» (весільний хліб, з яким молода запрошувала на весілля); «парові» пироги / книши (різновид солодкового обрядового весільного хліба); «йолочка» /

«сосонка» / «йоли» / «вільце» / «юльце» / «вілітка» (весільне деревце) та ін.); а також у різноманітності музичного матеріалу, який супроводжував усі весільні обрядові дії.

Наукова новизна. У статті вперше оприлюднено та введено в наукове коло фольклорно-етнографічну інформацію щодо традиції передвесільного циклу з експедиційних записів від інформантів недосліджених раніше сіл Центрального Полісся.

Перспективи подальших досліджень. У наш час фіксація та відтворення обрядових дій традиційного українського весілля є надзвичайно актуальним та перспективним напрямом польових фольклорно-етнографічних досліджень та їхнього культурологічно-мистецького узагальнення, адже в умовах боротьби українського народу за збереження власної ідентичності саме нематеріальна культурна спадщина, як етнокод, виступає детермінантою ствердження національної самосвідомості.

Список посилань

- Борисенко, В. (2016). *Сімейна обрядовість українців ХХ – початку ХХІ століття* (Г. Скрипник, ред.). Видавництво ІМФЕ.
- Босик, З. О. (2013). Традиційний весільний обряд та динаміка його трансформації: символіка весільного та післявесільного етапів. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 4, 38–45.
- Войтюк, Л. (2004). Коровайний обряд на Поліссі. *Народна творчість та етнологія*, 3, 107–111. <https://nte.etnolog.org.ua/uploads/2004/3/publications/107.pdf>
- Гілевич, І. (2010). Польові дослідження традиційної сімейної обрядовості поліщуків (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.). *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*, 11, 171–187.
- Йовенко, Л., & Терешко, І. (2022). Обряд випікання весільного короваю: часо-просторовий вимір (за матеріалами історичної Уманщини). *Народознавчі зошити*, 4(166), 876–884. <https://doi.org/10.15407/nz2022.04.876>
- Іваницький, А. (2022a). Риси епохи неоліту в музичному фольклорі. *Вісник КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство*, 47, 42–51. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.47.2022.269554>
- Іваницький, А. (2022b). Сакральні підстави народнопісенної творчості. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музичне мистецтво*, 5(1), 14–23. <https://doi.org/10.31866/2616-7581.5.1.2022.258134>
- Калініченко, В., & Бабій, О. (2018). Особливості передшлюбного циклу весільного обряду на

- Путильщині (кінець XIX – середина XX ст.). *Вісник Центру Буковинознавства*, 2, 108–114.
- Кондратюк, О. (2019). Механізми творення нових родинних зв'язків на Правобережному Поліссі. *Народознавчі зошити*, 3(147), 591–607. <https://doi.org/10.15407/nz2019.03.591>
- Кухаренко, О. О. (2021). Класифікація весільних обрядів: аналіз і перспективи. *Zaporizhzhia Historical Review*, 5(57), 159–165. <https://doi.org/10.26661/zhv-2021-5-57-18>
- Несен, І. І. (2008). Весільний ритуал Середнього Полісся: традиційна структура та реліктові форми (середина XIX–XX ст.). *Вісник Львівського університету. Серія історична*, 43, 261–319. <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/01/10-9.pdf>
- Руснак, Ю. М., & Філіпчук, Н. О. (2019). Культурний простір Буковинської весільної обрядовості. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 2, 217–221. <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2019.177455>
- Сінельнікова, В. (2017). *Українці Нижнього Поволжя: історія і сьогодення* [Монографія]. Ліра-К.
- Трачук, К. (2023). Концепт «багатство» в українській весільній обрядовості. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 59(3), 134–139. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-3-20>
- Цапун, Р. В. (2011–2012). *Експедиційні записи від Цапун Ніни Григорівни 1937 року народження, жительки с. Будичани Чуднівського району Житомирської області та мешканців сіл Смільчинського й Новоград-Волинського районів Житомирської області. У особистому архіві автора.*
- Цапун, Р. В. (2021). Звичаї та обряди, пов'язані з випіканням короваю, в с. Будичани Чуднівського району Житомирської області. В *Музика в діалозі з сучасністю: освітні, мистецтвознавчі, культурологічні студії* [Матеріали конференції] (с. 354–360). Видавничий центр КНУКіМ.
- Цапун, Р. В. (Упоряд.). (2004). *Сербинівське весілля. Перспектива.*
- Шкляєва, Н. В., & Николюк, Т. В. (2020). Весільна обрядовість та звичаї хрещення дітей у народній прозі Західного Полісся та західної частини Волині. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, 31(70), 4(1), 186–191. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.4-1/34>
- Borysenko, V. (2016). *Simeina obriadovist ukrainsiv XX – pochatku XXI stolittia* [Family rituals of Ukrainians of the 20th and early 21st centuries] (H. Skrypyk, Ed.). Publishing Rylsky Institute [in Ukrainian].
- Bosyk, Z. O. (2013). Tradytiiniyi vesilnyi obriad ta dynamika yoho transformatsii: symbolika vesilnoho ta pislivesilnoho etapiv [Traditional wedding ceremony and the dynamics of its transformation: Wedding symbols and after the wedding stage]. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald*, 4, 38–45 [in Ukrainian].
- Hilevych, I. (2010). Polovi doslidzhennia tradytiinoi simeinoi obriadovosti polishchukiv (druha polovyna XX – pochatok XXI st.) [Field researches of traditional domestic rite of polishchuky (the second half of XX – the beginning of XXI c.)]. *Proceedings of Faculty of Lviv University*, 11, 171–187 [in Ukrainian].
- Ivanytskyi, A. (2022a). Rysy epokhy neolitu v muzychnomu folklori [Features of the neolithic era in folk music]. *Bulletin of KNUKіM. Series in Arts*, 47, 42–51. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.47.2022.269554> [in Ukrainian].
- Ivanytskyi, A. (2022b). Sakralni pidstavy narodnopennoi tvorchosti [Sacred foundations of folk song art]. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series in Musical Art*, 5(1), 14–23. <https://doi.org/10.31866/2616-7581.5.1.2022.258134> [in Ukrainian].
- Kalinichenko, V., & Babii, O. (2018). Osoblyvosti peredshliubnoho tsyklu vesilnoho obriadu na Putylshchyni (kinets XIX – seredyna XX st.) [Features of the marriage wedding ceremony in Putila (late XIX – middle XX century)]. *Bulletin of the Center for Bukovinian Studies*, 2, 108–114 [in Ukrainian].
- Kondratiuk, O. (2019). Mekhanizmy tvorennia novykh rodynnykh zviazkiv na Pravoberezhnomu Polissi [The mechanisms of creating new family ties (based on the data from Right-Bank Polissia)]. *The Ethnology Notebooks*, 3(147), 591–607. <https://doi.org/10.15407/nz2019.03.591> [in Ukrainian].
- Kukharenko, O. O. (2021). Klyasyfikatsiia vesilnykh obriadiv: Analiz i perspektyvy [Classification of wedding rites: Analysis and prospects]. *Zaporizhzhia Historical Review*, 5(57), 159–165. <https://doi.org/10.26661/zhv-2021-5-57-18> [in Ukrainian].
- Nesen, I. I. (2008). Vesilnyi rytual Serednoho Polissia: Tradytiina struktura ta reliktovi formy (seredyna XIX–XX st.) [The wedding ritual of Middle Polissia: Traditional structure and relictic forms (in the middle of XIX – of XX century)]. *Visnyk of the Lviv University. Historical Series*, 43, 261–319. <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/01/10-9.pdf> [in Ukrainian].
- Rusnak, Yu. M., & Filipchuk, N. O. (2019). Kulturnyi prostir Bukovynskoi vesilnoi obriadovosti [Cultural space of Bukovinian wedding ceremony]. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald*, 2, 217–221. <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2019.177455> [in Ukrainian].

References

Borysenko, V. (2016). *Simeina obriadovist ukrainsiv XX – pochatku XXI stolittia* [Family rituals of Ukrainians of the 20th and early 21st centuries] (H. Skrypyk, Ed.). Publishing Rylsky Institute [in Ukrainian].

- Shkliaiieva, N. V., & Nykoliuk, T. V. (2020). Vesilna obriadovist ta zvychai khreshchennia ditei u narodnii prozi Zakhidnoho Polissia ta zakhidnoi chastyny Volyni [Wedding and baptism ceremonies in the folk prose of Western Polissya and the western part of Volyn]. *Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Social Communications*, 31(70), 4(1). 186–191. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.4-1/34> [in Ukrainian].
- Sinelnikova, V. (2017). *Ukrainci Nyzhnoho Povolzhia: Istorii i sohodennia* [Ukrainians of the Lower Volga region: History and present] [Monograph]. Lira-K [in Ukrainian].
- Trachuk, K. (2023). Kontsept "bahatstvo" v ukrainskii vesilnii obriadovosti [The concept of "wealth" in the Ukrainian wedding ritual]. *Humanities Science Current Issues*, 59(3), 134–139. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-3-20> [in Ukrainian].
- Tsapun, R. V. (2011–2012). *Ekspedytsiini zapysy vid Tsapun Niny Hryhorivny 1937 roku narodzhennia, zhytelky s. Budychany Chudnivskoho raionu Zhytomyrskoi oblasti ta meshkantsiv sil Yemilchynskoho y Novohrad-Volynskoho raioniv Zhytomyrskoi oblasti* [Expedition records from Tsapun Nina Hryhorivna, born in 1937, resident of the Budychany village residents of Chudniv district of Zhytomyr region and residents of the villages of Yemilchynsky and Novohrad-Volyn districts of Zhytomyr region]. In the personal archive of the author [in Ukrainian].
- Tsapun, R. V. (2021). Zvychai ta obriady, poviazani z vypikanniam korovaiu, v s. Budychany Chudnivskoho raionu Zhytomyrskoi oblasti [Customs and rites related to baking a loaf in the village Budychans of Chudniv district, Zhytomyr region]. In *Muzyka v dialozi z suchasnistiui: Osvitni, mystetstvoznavchi, kulturolohichni studii* [Music in dialogue with the modernity: Studios of educational, art history, culturological] [Conference proceedings] (pp. 354–360). KNUCA Publishing Centre [in Ukrainian].
- Tsapun, R. V. (Comp.). (2004). *Serbynivske vesillia* [Serbynivske wedding]. Perspektyva [in Ukrainian].
- Voitiuk, L. (2004). Korovainyi obriad na Polissi [Loaf ritual in Polissya]. *Folk ART and Ethnology*, 3, 107–111. <https://nte.etnolog.org.ua/uploads/2004/3/publications/107.pdf> [in Ukrainian].
- Yovenko, L., & Tereshko, I. (2022). Obriad vypikannia vesilnoho korovaiu: Chaso-prostorovyi vymir (za materialamy istorychnoi Umanshchyny) [The rite of baking a wedding korovai: Spatial-temporal dimension (based on the materials of historical Uman region)]. *The Ethnology Notebooks*, 4(166), 876–884. <https://doi.org/10.15407/nz2022.04.876> [in Ukrainian].

Wedding Ritual in Zhytomyr Polissia: in the Context of Traditional Culture Preservation (Paraphernalia and Symbolism of the Pre-Wedding Cycle)

Raisa Tsapun¹, Valentyna Sinelnikova^{2*}

¹Rivne State Humanities University, Rivne, Ukraine

²Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Abstract. *The aim of the article* is to highlight the issue of preserving the main stages of the pre-wedding cycle of family rituals in Zhytomyr Polissia, to analyse the semantic and content component of the rites, as well as and the functional aspect of the character system of the delineated stage of the wedding ritual; to study the symbolism of wedding attributes, musical material and folklore texts inherent in the mentioned tradition. **Results.** Based on field materials of the historical and ethnographic expedition in 2011–2012, the complex of pre-wedding customs and rituals is characterised, and the components of traditional pre-wedding rituals, recorded in Zhytomyr Polissia villages, are analysed. The authors describe the main attributes of the pre-wedding cycle, reveal the semantic and symbolic component of the rites: "matchmaking," "betrothal," "wedding loaf (korovai)" and "wreaths." Special attention is paid to describing the features of baking the wedding loaf, as the main symbol of the Ukrainian wedding, and other "objects-markers" of the pre-wedding cycle (ritual pies — cookies, candles for newlyweds, wedding tree). **Scientific novelty.** For the first time, the article introduces, analyses and scientifically presents the folklore and ethnographic information from expedition records of informants from previously unexplored Central Polissia villages. **Conclusions.** The material recorded during the expeditions in 2011–2012 is extremely significant, as it enables the formulation of conclusions causing the dynamics of preserving the wedding ritual of a certain locus, especially in the aspect of its gradual desacralisation. The

ethnographically rich Ukrainian wedding ritual of Central Polissia is still preserved in the passive memory of the older generation informants, and contains a significant number of archaic relic elements, including the use of bread in all family rituals, local preservation of typical ritual chants rhythm-forms, etc.

Keywords: Zhytomyr Polissia; traditional Ukrainian wedding; pre-wedding ritual; wedding loaf (korovai) ritual; wedding loaf (korovai); wedding pies; cones; gifting

Відомості про авторів

Раїса Цапун, заслужений діяч мистецтв України, доцент, Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне, Україна, ORCID iD: 0000-0003-2229-1868, e-mail: tsapunraisa1958@gmail.com

Валентина Сінельнікова, кандидат історичних наук, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна, ORCID iD: 0000-0001-9488-270X, e-mail: valentinasinelnikova@ukr.net

Information about the authors

Raisa Tsapun, Honoured Artist of Ukraine, Associate Professor, Rivne State Humanities University, Rivne, Ukraine, ORCID iD: 0000-0003-2229-1868, e-mail: tsapunraisa1958@gmail.com

Valentyna Sinelnikova*, PhD in Historical Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine, ORCID iD: 0000-0001-9488-270X, e-mail: valentinasinelnikova@ukr.net

*Corresponding author

